

محمد رودگر

# عرفانی ریاضیسم

مقایسه تذکره‌نگاری تصوف با ریاضیسم جادویی  
با تأکید بر آثار مارکز

WWW.KOOLAH.COM

انجمن‌های ادبی و پژوهش‌های ادبی

دفتر پژوهش مرکز آفرینش‌های ادبی



## رنالیسم عرفانی

مقایسه تذکر نگاری تصوف با رئالیسم جادویی  
با تأکید بر آثار مارکز

نویسنده: محمدرودگر / موضوع: علمی پژوهشی / نام مجله: انقلاب اسلامی

طراح جلد: حسام صادقی

چاپ، صحافی و لیتوگرافی: ویژه پرداز اندیشه - چاپ اندیشه

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۳-۰۵۲۶-۰

رشته: روانشناسی / نویسنده: محمدرودگر / ۱۳۵۶ -

عنوان و نام پدیدآور: رنالیسم عرفانی: مقایسه تذکر نگاری تصوف با رئالیسم جادویی با تأکید بر آثار مارکز / محمدرودگر.  
مشخصه: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۶.  
صفحات: ۴۴۲ ص.

ISBN: 978-600-03-0526-0

وضعیت فهرست‌دهی: فهرست شده  
یادداشت: ندارد

عنوان دیگر: مقایسه تذکر نگاری تصوف با رئالیسم جادویی با تأکید بر آثار مارکز.

موضوع: گارسیا مارکز، ریل، ۱۹۲۷-۲۰۱۴ م. -- نقد و تفسیر  
موضوع: رنالیسم جادویی (ادبیات)

موضوع: عرفان در ادبیات

موضوع: واقع‌گرایی در ادبیات

موضوع: داستان‌های عرفانی -- تاریخ و نقد

موضوع: داستان‌های کلمبیایی -- قرن ۲۰ م. -- تاریخ و نقد

موضوع: منظومه‌های عرفانی فارسی -- تاریخ و نقد

شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر

رده بندی کنگره: ۹۵۹ / ۱۳۹۶ / PN۵۶

رده بندی دیویی: ۸۰۹ / ۹۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۶۸۹۳۳۶

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشیدت، پلاک ۲۳

سندوق پستی: ۱۱۴۴-۱۵۸۱۵

تلفن: ۶۱۹۴۲ / سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹

تلفن مرکز پخش (پنج خط): ۶۶۴۶۰۹۹۳ / فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱

www.sooremehr.ir

نقل و چاپ نوشته‌ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

## فهرست

|    |  |
|----|--|
| ۹  | پیشگفتار                                 |
| ۱۲ | بخش اول: کلیات                           |
| ۱۴ | چرا این موضوع؟                           |
| ۲۲ | تعریف‌ها و تقسیم‌ها                      |
| ۲۲ | عرفان                                    |
| ۲۳ | تصوف                                     |
| ۲۵ | حکایت                                    |
| ۲۵ | داستان رمزی                              |
| ۲۶ | داستان                                   |
| ۲۸ | رمان                                     |
| ۲۸ | عناصر داستان                             |
| ۳۱ | کلیاتی از تاریخچه داستان و تذکره در تصوف |
| ۳۱ | قصص قرآن                                 |
| ۳۴ | قصه و داستان در روایات                   |

|     |   |
|-----|---|
| ۳۵  | قصه و داستان در تصوف.....                       |
| ۳۶  | ۱. احمد غزالی.....                              |
| ۴۱  | ۲. خواجه عبدالله انصاری.....                    |
| ۴۱  | ۳. مولوی.....                                   |
| ۴۵  | تذکره‌نگاری و انواع آن در تصوف.....             |
| ۴۷  | شاخص‌ترین تذکره‌های تصوف.....                   |
| ۵۶  | علل رواج تذکره‌نگاری در تصوف.....               |
| ۵۸  | عطار و داستان.....                              |
| ۶۰  | کابانی از مکاتب داستانی و رئالیسم جادویی.....   |
| ۶۰  | رئالیسم.....                                    |
| ۶۵  | سور رئالیسم.....                                |
| ۶۸  | رئالیسم جادویی.....                             |
| ۷۵  | تفاوت رئالیسم جادویی با رئالیسم.....            |
| ۷۶  | تفاوت رئالیسم جادویی با سوررئالیسم.....         |
| ۷۹  | تفاوت رئالیسم جادویی با رئالیسم شگفت‌انگیز..... |
| ۸۲  | شاخصه‌های رئالیسم جادویی.....                   |
| ۸۳  | الف) شاخصه‌های ساختاری.....                     |
| ۸۷  | ب) شاخصه‌های مبنایی.....                        |
| ۸۸  | داستان‌نویسان رئالیسم جادویی.....               |
| ۹۱  | مارکز و آثارش.....                              |
| ۱۰۱ | آمریکای لاتین و کلمبیا.....                     |
| ۱۰۸ | رئالیسم جادویی در ایران.....                    |
| ۱۱۳ | ارتباط رئالیسم جادویی با تصوف و ایران.....      |
| ۱۱۶ | منابع مورد بحث.....                             |

- بخش سوم: مقایسه ساختاری ..... ۱۱۸
- مقایسه عناصر ..... ۱۲۰
۱. پیرنگ ..... ۱۲۰
۲. شخصیت ..... ۱۲۶
۳. کشمکش ..... ۱۳۵
۴. صحنه (زمان مکان) ..... ۱۳۷
۵. گفت‌وگو ..... ۱۴۶
۶. درونمایه ..... ۱۴۸
- درونمایه ضد استعماری ..... ۱۵۲
- درونمایه نیهیلیستی ..... ۱۶۰
- راز آلودگی مضمون ..... ۱۶۷
- روایت ..... ۱۷۱
۸. زبان و سبک ..... ۱۷۹
۹. رمز نماد ..... ۱۸۹
- شگرد باورپذیری (خط روایت) ..... ۱۹۸
- الف) باورپذیری در رمان اسم نادویی ..... ۱۹۸
- ب) باورپذیری در تذکره عباس معروف ..... ۲۳۳
- جمع بندی مبحث شگرد باورپذیری ..... ۲۵۸
- بخش سوم: مقایسه مبنایی ..... ۲۶۰
- الف) عوالم واسط (مثال و خیال) ..... ۲۶۴
- اهمیت عوالم واسط ..... ۲۶۴
- عالم مثال و عالم خیال ..... ۲۶۹
- مثال و خیال از منظر بزرگان عرفان اسلامی ..... ۲۷۵
۱. سهروردی ..... ۲۷۷

- ۲۸۰.....۲. ابن عربی
- ۲۸۵.....۳. ملاصدرا
- ۲۸۸.....عالم مثال، عالمی ایرانی - اسلامی
- ۲۹۲.....ثمره مثال و خیال در هنر و ادبیات
- ۲۹۵.....تعدد عوامل، توازی یا توالی؟
- ۳۰۰.....هنر داستان، تجسم خیال است
- ۳۰۶.....نتیجه بحث مثال و خیال
- ۳۱۱.....(ب) کرامات
- ۳۱۲.....تعریف کرامات و انواع آن
- ۳۱۸.....فرق معجزه و کرامت با سحر
- ۳۲۲.....اجبات تبیل کرامات
- ۳۲۵.....چگونه کرامات را پذیریم؟
- ۳۳۹.....فهرستی از کرامات و وفیه
- ۳۷۱.....فهرستی از عناصر خاست عادت در آثار مارکز
- ۳۸۱.....نتیجه بحث
- بخش چهارم: رئالیسم عرفانی (صوفیانه).....۳۸۴
- رئالیسم صوفیانه و عرفانی چیست؟.....۳۸۹
- شاخصه های رئالیسم عرفانی.....۳۹۳
- تفاوت اساسی رئالیسم عرفانی با رئالیسم جاوید.....۳۹۵
- جمع بندی پایانی.....۴۰۳
- فهرست منابع.....۴۱۸

## یسنگتار

عارفان و صوفیان همواره برای بیان اندیشه‌های خود ناگزیر از قصه و داستان بوده‌اند. آنان در حیطة داستان در پی آنند که وحدت موجود در اشیا، اشکالات مسکات، فضاها و حتی نثر را نشان دهند<sup>۱</sup> و آشکار سازند که سمع و بصر انسانی چگونه به جایی می‌رسد که خداوند در حدیث قدسی می‌فرماید:

بنده من نمی‌تواند به چیزی که از ادای آنچه بر او فرض نموده‌ام، نزد من می‌آید و بهتر باشد و به من تقرب جوید و همواره بنده‌ام با نوافل (استحبات) به من نزدیکی می‌جوید تا جایی که دوست من شرم و آنگاه که دوستش داشتم، گوش و چشم و دست و پای شرم و یشتیبان او<sup>۲</sup> نشان دادن چنین دنیا و تصویری از اولیا و انسا نیکو در اسلام از طریق شمایل‌نگاری و تجسیم، با محدودیت‌هایی همراه بوده است زیرا

۱. رک: ص ۲۵ همین نوشتار، ذیل عنوان «قصه و داستان در تصوف»؛ ص ۱۱۱ ذیل عنوان «شخصیت (Character)»؛ ص ۱۲۷ ذیل عنوان صحنه Setting (زمان مکان) و...

۲. کلینی، محمدبن یعقوب، الاصول الکافی، تصحیح غفاری، دار الکتب الاسلامیه، تهران ۱۳۴۳، ج ۲، ح ۷، ص ۳۵۲.

امکان ندارد تصویری بر ابر با اصل ارائه گردد. حقیقتی که در ذره ذره هستی به گونه‌ای رمزآلود جریان دارد، با یک هنر برون‌گرای مادی، قابل بیان نیست ولی داستان یک هنر درون‌گرا است و می‌تواند با رعایت شرایط، از عهده این کار برآید. حقیقت عرفانی، با شمایل‌نگاری و تصویرگری، نه تنها به تصویر کشیده نمی‌شود بلکه مبتذل و بی‌حرمت می‌گردد. از این رو، یک داستان خوب، داستانی است که در سینما نتوان به همان خوبی آن را به تصویر کشید. اقتباس واقعی و موفق از یک داستان اصیل و مزی با این مشخصات، دشوار است. می‌توان از آن برداشتهایی ذوقی داشت ولی نمی‌توان یک رمان و داستان اصیل را عیناً به تصویر کشید. ایجاب است که برتری محسوس داستان بر سینما هم مشخص می‌شود. داستان در مقایسه با اشکال هنری دیگر، با واقعیت ساختار وجودی انسان رابطه واسطه‌ای بیشتری دارد. انگیزه حقیقت‌جویی در وجود انسان باعث می‌شود داستان بیش از هر اثر هنری دیگر در او تأثیر بگذارد.<sup>۱</sup> عناصر داستانی در جهان حقایق تذکره‌های تصوف دقیقاً مطابق با ساختار رئالیسم جادویی هستند و طبیعی است که با یکدیگر متفاوت باشند ولی با این حال، نزدیک‌ترین نمونه ادبی به ساختار این شیوه ادبی هستند. مقایسه این متون کهن با یک شیوه داستانی مدرن، بی‌تردید نتایج ارزشمندی در بر خواهد داشت. در این پژوهش، این کار با تکیه بر برترین متون از هر طرف، در دو بخش «ساختار ادبی و مبنایی صورت گرفته است. گابریل گارسیا مارکز با رمان صد سال تنهایی، برترین نماینده رئالیسم جادویی است. بیش از بورخس دیگر نویسندگان رئالیسم جادویی، مقایسه ما بر آثار مارکز تأکید دارد. همچنین از میان تأثیرگذارترین تذکره‌های تصوف همچون کشف‌المحجوب، تذکره‌الاولیا

۱. پروینی، خلیل، «نگاهی به داستان و اجزای تشکیل‌دهنده آن»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تابستان و پاییز ۱۳۸۱، ص ۵۰۲ و ۵۰۳.



و اسرار التوحید، بی تردید تذکره الاولیا نوشته فریدالدین عطار نیشابوری از همه برتر است. در مقایسه ساختاری، عناصر داستانی در تذکره‌ها همانند شخصیت پردازی، گفت‌وگو، صحنه و... بازشناسی شده، با عناصر داستان رئالیسم جادویی و آثار مارکز تطبیق داده می‌شود. در بخش «مقایسه ساختاری» همچنین به برترین شگرد رئالیسم جادویی اشاره می‌شود که همانا «شگرد باورپذیری» است. تذکره‌نگاران صوفی نیز به باورپذیر جلوه دادن کرامات و خوارق عادات توجه بسیار نشان داده‌اند. و اما در «مقایسه مبنایی» از آنجا که رئالیسم جادویی به درآمیختگی رن با جادو و خیال تأکید دارد، دیدگاه صوفیه درباره عالم مثال و خیال مطرح می‌شود. همچنین مهم‌ترین بحث در رئالیسم جادویی، جادو و خوارق عادات است و در تذکره‌نگاری تصوف، کرامات اولیاست که مبنای تصوف در این باره نیز بیان می‌گردد. در نهایت مشخص می‌شود که شباهت‌های آرنو سندگان چون مارکز با تذکره‌های صوفیانه، بیشتر به ساختار و تکنیک‌های داستانی این متون مربوط است. مبنای تصوف که در تذکره‌های عرفانی بنوع کامل جریان دارد و صوفیه با توجه به این مبنای به ساختار روانی - داستان خاص خود رسیده‌اند، آنچنان مد نظر رئالیسم جادویی نبوده است. از منظر، نگاه نویسندگانی همچون مارکز به این متون همه‌جانبه نبوده، رچارکاستنی‌هایی است که با کمک دو بحث نظری عالم مثال و خیال در عرفان - منطبق به اضافه بحث کرامات اولیا، قابل درک است و ما را به معرفی روشی نوین در ادبیات داستانی - عرفانی خود، برگرفته از متون تذکره‌نگاری اهل تصوف راهنما خواهد بود. امید است مقایسه تذکره‌نگاری تصوف با رئالیسم جادویی نتواند گامی مؤثر در مسیر دستیابی به یک مکتب داستانی بومی منطبق با فرهنگ، دین، فلسفه و عرفان این سرزمین باشد.